

Hegel ve Marx'ın Devlet Teorileri Üzerine On the State Theories of Hegel and Marx

Hasan YALÇIN¹

¹ İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Doktora Öğrencisi.

Özet:

Bu çalışmanın temel amacı, Hegel'in ve Marx'ın devlet teorilerini filozofların kendi yazılarına ağırlık vererek karşılaştırmaktır. Bu doğrultuda, ilk olarak Hegel'in devlet kurgusunun kendi felsefi sistemi içerisinde nereye tekabül ettiğine odaklanılacak ve devleti ele alış biçimi incelenecektir. Ardından, Marx'ın, Hegel'in devlet kavramsallaştırmasına ve onun spekülâtif felsefesine getirdiği eleştiriler dikkate alınarak, Marx'ın ve Hegel'in devlet teorileri arasında bir karşılaştırma ve analiz yapılacaktır. Bu çalışma, her iki filozofun devlet kavramsallaştırmalarının temel özelliklerini ve aralarındaki temel farkları deşifre ederek verimli bir anlayış çerçevesi sunmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, her iki teorinin toplumsal yapıya ve siyasi düzene bakış açılarının incelenmesi filozofların devleti ve toplumu algılayış biçimlerini serimleyecek ve aralarındaki temel farkları ve benzerlikleri ortaya çıkartacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hegel, Marx, Sivil Toplum, Devlet, Yabancılaşma

On the State Theories of Hegel and Marx

Abstract:

The primary objective of this study is to compare Hegel's and Marx's theories of the state, emphasizing the philosophers' own writings. In this regard, the initial focus will be on situating Hegel's conceptualization of the state within his philosophical system and examining his approach to understanding the state. Subsequently, taking into account Marx's criticisms of Hegel's conceptualization of the state and his speculative philosophy, a comparison and analysis will be conducted between Marx's and Hegel's theories of the state. This study aims to provide an understanding by elucidating the fundamental characteristics of both philosophers' conceptualizations of the state and revealing the key differences between them. In this framework, examining the perspectives of both theories on the social structure and political order will present the philosophers' perceptions of the state and society, and the main differences and similarities between them.

Keywords: Hegel, Marx, Civil Society, State, Alienation

Atf için (how to cite):

H. YALÇIN, (2024). Hegel ve Marx'ın Devlet Teorileri Üzerine Fenerbahçe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2024 4(1), 13-29

1.Giriş

Bu çalışmanın amacı Hegel'in ve Marx'ın devlet kavramsallaştırmalarını birbirleriyle karşılaştırarak incelemektir. Hegel devleti kendi felsefi sistemi içerisinde belirli bir düzenlilik içerisinde kavramsallaştırırken Marx'ın devlet hakkındaki düşünceleri Hegel ile ve kendi dönemdaşı düşünürler ile hesaplaştığı metinlerinde yer almaktadır. Bu doğrultuda iki düşünürün kendi eserlerinden hareketle bir karşılaştırma yapılacaktır. Dolayısıyla bu çalışmanın en büyük sınırlılığı Hegelyen ve Marksist devlet teorileri literatüründeki güncel tartışmalara yer vermemesidir.

Hegel kapitalist dönemin parçalı bilgi anlayışının aksine bütünlüklü bir bilgi anlayışı benimsemiştir, her zaman gerçekliği bir bütün olarak kavramıştır ve metafiziği geri getirmiştir (Uslu, 2022, s.64). Dolayısıyla onun metafizik yöntemi çatışan şeylerin birliğinden hareket etmektedir. Ancak Hegel'in metafiziği soyut temellere oturmamaktadır. Hegel her zaman insan ilişkilerini tarihselliği ve toplumsallığı içerisinde ele almıştır. Hegel ampirist anlayışın salt görünen ile yetinme düsturunu eleştirmiş ve verili gerçekliğin ötesindeki öze ulaşmaya çalışmıştır. Ancak Hegel'in öz dediği şey de yine bu dünyanın dışında yer alan bir şey değildir. Öz insan ilişkilerinde yatmaktadır (2022, s.111). Dolayısıyla Hegel devleti ele alırken onu insan ilişkilerinden türetmiştir.

Hegel, klasik ekonomi-politikçilerin aksine devletin karşısında sivil topluma ayrıcalık tanımamıştır. Hegel'de sivil toplum tikel çıkarlardan müteşekkildir ve bu nedenle de devlet tarafından düzenlenmesi gerekmektedir (Yetiş, 2013, s.171). Çünkü Etik Yaşamın aile ve sivil toplumdaki son gelen üçüncü uğrağı olan devlet evrenselliğinin ve bu anlamda da özgürlüğünün gerçekleştiği uğraktır. Dolayısıyla Hegel'in devlet teorisi incelenirken ilk olarak aile ve sivil toplum uğraklarından bahsedilecektir ve ardından da evrensel uğrak olarak devlet ele alınacaktır.

Materyalist bir düşünür olarak Marx bizim deneyimlerimizden bağımsız, bizden ayrı bir dünyanın varlığına inanmaktadır (Ollman,2019, s.162). Ancak mekanik materyalizmden farklı olarak Marx'ın ontolojisinin temel özelliği onun bütünlüğü içsel ilişkili parçalardan müteşekkil olarak kavraması ve mezkur parçaların birbirleriyle girdikleri ilişkilerden doğru bir analiz çerçevesi geliştirmesidir (2019, s.163). Bu Marx'ın Hegelci yanıdır. Örneğin Marx sermayeye baktığında onu doğal bir ekonomik unsur olarak değil bir toplumsal ilişki olarak görmektedir. Çünkü Marx'a göre sermaye aslında artı-değerdir ve bu da basit bir matematik işlemi değil bir toplumsal sömürü ilişkisidir. Bu nedenle Marx'ın burjuva ideologlarına yönelttiği temel eleştiri onların şeyleri soyutlarken yaptıkları soyutlamaların bütünlü olan

ilişkinin görmezden gelmeleri ve böylelikle o soyutlamadaki eşitsiz toplumsal ilişkileri dondurup doğallaştırmalarıdır (2019, s.166). Yani tıpkı Hegel’de olduğu gibi Marx’ta da incelenen her şey bütünlü ilişkisi içerisinde incelenmektedir. Hegel bunu Tinin/İdeanın kendini açıklaması şeklinde idealist bir yöntemle anlatırken Marx çubuğu sivil toplumdaki maddi üretim ilişkilerine bükmektedir.

Yetiş’e göre Marx’ı Hegel’den ayıran temel fark sivil toplum ile devlet arasındaki ayrımı ve çelişkiyi devlet dolayımı ile değil, sivil toplumda yer alan çelişkiler dolayımı ile aşmasıdır. Marx’a göre sivil toplum hem devletin ortaya çıkmasını sağlayan çelişkilerin yer aldığı alandır hem de mezkur çelişkilerin aşılmasını sağlayacak koşulların ortaya çıktığı alandır (Yetiş, 2003, s.35). Dolayısıyla devletin Hegel tarafından evrenselliğin dışavurumu olarak formüle edilmesi gerçekliği yansıtmalı bir şekilde yansıtmaktadır (2013, s.174). Marx, Hegel’in evrensel uğrak olarak görüp yücelttiği, özgürlüğün teminatçısı olarak formüle ettiği devlet anlayışını sivil toplumdaki çelişkilerden müteşekkil bir aygıt olarak görmektedir ve çözümü de yine sivil toplumdaki ilişkilerde aramaktadır. Devlet özgürlüğün teminatçısı değil, özgürlüğe ket vurulmasının somutlaşmasıdır.

Marx, Alman İdeolojisi’nde “düşüncelerin düzenine karşı” bir başkaldırı vaaz eder. Çünkü ona göre insanlar şimdiye kadar hep kendileri hakkında yanlış tasavvurlarda bulunmuşlardır. İnsanların beyinlerinin hayali ürünleri insanlığın kontrolünden çıkmıştır ve insanlar kendi yarattıkları şeylerin önünde secdeye durur olmuşlardır (Marx, 2017, s.203). Düşüncenin düzeni budur. İnsanın yabancılaşmasının bir ürünüden ibaret olan devlet veya Tanrı gibi düşünce ürünleri insanlığın asıl belirleyicisi konumuna yükseltilmiştir ve insanlar bu “hayali ürünler” karşısında belirlenen konumuna sokulmuştur. Oysa bireylerin maddi yaşam biçimleri onların “ne olduğu” ile örtüşür (Marx, 2017, s.204). Marx buradan hareketle devleti insanın kendine yabancılaşmasının bir sonucu olarak görüp, devletin insanın emeğinin yabancılaştığı koşulların bir ürünü olduğunu iddia etmiştir. Dolayısıyla Marx’ın temel amacı da bu yabancılaşmış koşulların devrimci dönüşümünün koşullarını araştırmak olmuştur. Oysa Hegel’e göre felsefe dünyanın nasıl bir yer olması gerektiğini söylemek için her zaman geç kalır. Çünkü Minervanın baykuşu her zaman alacakaranlıkta uçar (Uslu, 2022, s.117).

2. Hegel – Ailenin ve Sivil Toplumun İçerilip Aşılması Olarak Devlet

Hegel’de devlet, Nesnel Tin’in üçüncü uğrağı olan Etik Yaşam/Törellik/Toplumsal Ahlak uğrağının üçüncü uğrağında yer almaktadır. Hegel bu uğrakta toplumsallığı içerisindeki bireyi konu edinmektedir. Birey ancak toplum içerisinde özgür olabilir. Buradaki amaç insanın ürünleri olan ancak yine de ona dışsallaşmış olan nesnellikleri incelemektir. Bunlar: Aile, sivil toplum ve devlettir. Devlet uğrağı, aile ve sivil toplum uğraklarının içerilip aşıldığı evrensel uğrakta yer almaktadır ancak bireyler devletin yurttaşlarıyken aynı zamanda ailenin ve sivil toplumun da birer üyesidirler (Uslu, 2022, s.118).

Hegel’e göre aile Tinin dolaysız tözselliğidir ve asli kurucu ögesi sevgidir. Ailede kişiler birbirlerine sevgi dolayımıyla bağlanırlar. Sevgi ise kişinin bir başka kişi ile birliğinin bilincidir. Aile kurumunda bireyler birbirlerine sevgi bağıyla bağlı oldukları için orada kişi olarak değil, bir üye olarak bulunurlar. Çünkü zaten sevgi bir kişinin kendi için bağımsız bir kişi olmayı reddedip özgürce ve kendi onayıyla eşyle tek

bir kişi olarak var olduğu bir uğraktır (Hegel, 2013, s.198-199). Hegel'e göre sivil toplum ise karşısında bağımsız olarak var olabilmesi için bir devleti varsaymak durumunda olduğu için devletin oluşumundan sonra oluşan bir şey olsa da aile ve devlet arasındaki ayrım uğrağıdır (2013, s.219). Sivil toplum çözülmüş ailelerden meydana gelmektedir. Buradaki bireyleri karşı karşıya getiren şey onların gereksinimleridir ve gereksinimlerini ancak toplum içerisinde karşılayabilirler. Dolayısıyla bireyler sivil toplumda diğer bireylerle tekil ilişkilere girerler. Sivil topluma öznel bencillik hakimdir ancak bu öznel bencillik diğer bireylerin gereksinimlerinin de doyumuna katkı yapmaktadır. Çünkü herkes kendisi için çalışıp, üretip kendisi için kazanırken bu yolla başkalarının da yararlanımı için üretmiş olmaktadır (Hegel, 2013, s.232). Ancak yine de sivil toplumun evrenselliği örtük ve bilinçsiz bir evrenselliştir. Burada kendi çıkarlarının peşinde koşan tikel bireyler mutlak bir evrensellik oluşturmazlar (Acar-Savran, 2013, s.220). Burada mülkiyet hakkına tecavüzün engellenmesi anlamında herkese eşit yasalar uygulansa da buradaki ilişkiler tikel bireylerin basit toplamı olur ve bu nedenle de evrensele tekabül etmez. Devlet ise sivil toplumun ve ailenin içerilip aşıldığı uğrağına denk düşmektedir. Hegel'e göre gerçek Tin kendisinin "sonlu" yüzünü oluşturacak şekilde aile ve sivil toplum olarak ikiye bölünür ve sonrasında bunların üzerinde "sonsuz" reel Tin olmaya yönelir. Tin/Devlet kendi varlığının maddesini oluşturan bireyleri aile ve sivil toplum alanına dağıtır ancak bunu öyle bir şekilde yapar ki bireylerin konumları onlara kendi kişisel tercihleri gibi görünür (1991, s.207).

Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*'nin önsözünde özgür düşüncenin ancak devleti eleştirerek ve devlete karşı durarak geliştirilebilir bir şey olarak kavrandığından yakınmaktadır. Ancak devletin fiili realitesi altında yaşayan ve tatminlerini devlette bulduklarının bilincinde olan kimseler bu anlayışa gülüp geçeceklerdir (1991, s.24-25). Bu anlamda Hegel'e göre devletin meşruluğunu aşağıdan/halktan alması gerektiği ve halkın kamusal işlerde söz sahibi olması gerektiği yollu fikirler bilimi düşünceye ve kavrama dayandırmak yerine onu dolaysız duyguya ve hayal gücüne dayandırmaktadır (1991, s.25). Hegel felsefenin işinin var olanla ilgilenmek, var olanı açıklayıp temellendirmek olduğunu vaaz eder. Hegel'in dolaysız duygu ve hayal gücü diyerek dışladığı fikirler mevcuttan hareket etmediği için gülüp geçilmesi gereken şeylerdir. Böyle fikirler devletin birliğine zarar vermenin ötesinde direkt olarak bilime terstir. Hükümetlerin bu tarz bir felsefeye karşı önlem almasında da tuhaf bir yan yoktur. Çünkü felsefe Antik Yunan'daki gibi ayrı bir sanat değil, her şeyden önce devletin hizmetinde olan bir bilimdir (Hegel, 1991, s.26). Dolayısıyla devletin, devlete karşı geliştirilen fikirlere destek çıkması beklenemez. Felsefe ile devlet arasında bir uyumsuzluk söz konusu olduğunda (ki Hegel'e göre bu büyük bir tutarsızlıktır) "Tanrı mevki verdiği kişiye, akıl da verir" düsturunu aklımıza getirmeliyiz. Çünkü "felsefe akli olanın temeli olduğu için, şimdi'nin ve gerçek'in anlaşılmasıdır, yoksa öte yan'ın [gerçek ötesi] inşası değildir" (Hegel, 1991, s.28). Bu nedenle bir düşünce hali hazırda var olanı es geçip var olandan daha iyisini bildiğini iddia ederse o düşünce "boşlukta bulunuyor"dur (1991, s.29). Buradan hareketle Hegel en baştan amacının "devleti kendiliğinde rasyonel bir şey olarak anlamak" olduğunu belirtmiştir. Amaç devleti eleştirmek veya ona bir ders vermek değil, devletin nasıl bilinebileceğini serimlemektir (1991, s.30).

Hegel, devlet ideasını dolaysız bir şekilde var olan ve sadece kendi kendisine bağımlı olan İç Kamu Hukuku, diğer devletlerle tıpkı tekil bireyler gibi ilişki kuran Dış Kamu Hukuku veya Uluslararası Hukuk

ve tekil devletlerin üzerinde mutlak bir güç ve evrensel idea olarak var olan Dünya Tarihi veya Evrensel Tarih süreçleri içerisinde kendisini gerçekleştiren Tin olarak tanımlar (1991, s.202). Devlet özgürlüğün somutlaşmasıdır. Bu özgürlük özel çıkarlar ile genel çıkarın birliği ile mümkün olan bir özgürlüktür. Hegel'e göre özgürlük her bir bireyin ve bireylerin özel çıkarlarının tam gelişmişlik düzeyine varması ve aynı zamanda bu özel çıkarların kendiliğinden veya bilinçli olarak genel çıkar ile birleşmesi anlamına gelmektedir (1991, s.203-204). Buradan anladığımıza göre Hegel, sivil toplum ile devlet arasında ve özel çıkar ile genel çıkar arasında aşılmaz bir çatışkı görmemektedir. Özel çıkar ile genel çıkar birbirlerinin karşıtı değildir. Aksine Hegel'e göre özel çıkar olmadan evrenselin bir anlamı yoktur ve aynı şekilde bireyler de evrensel olanı istemeden salt kendi menfaatlerini isteyerek yaşayamazlar (1991, s.204). Dolayısıyla bireyler ailenin ve sivil toplumun üyeleri olarak özel çıkarlarının peşinden koşarlar ve aynı zamanda devletin yurttaşları olarak da evrenseli/genel çıkarı gözetirler. Bu nedenle özel çıkar ile genel çıkar birbirini dışlamaz. Hegel özel çıkarın genel çıkar lehine feda edilmesi gerektiğini vaaz etmez. Bireysel çıkar feda edilmemeli veya baskılanmamalıdır. Bunun yerine özel çıkar ile evrensel olan uyum içerisine sokulmalı ve ikisi birden muhafaza edilmelidir (1991, s.207). Birey, ödevleri söz konusu olduğunda bir tebaa konumundadır ve ödevlerini yerine getirmek zorundadır. Ancak birey aynı zamanda sivil toplumun da üyesidir ve ödevlerini yerine getirdiği için kişiliğinin ve mülkiyetinin korunmasını ve kişisel tatminini de sağlamış olacaktır (Hegel, 1991, s.207).

Hegel'e göre devlet kendi içinde kendi faaliyetlerini kavramın doğası gereğince farklılaştırır ve farklı momentler yaratır. Bu farklılıkların her biri genel olarak devletin rasyonelitesini içerinde taşırlar ve bunu yaptıkları sürece siyasi anayayı da rasyoneldir (Hegel, 1991, s.220). Dolayısıyla Hegel devlet içerisinde farklılaşmış kurumlardan bahsetmektedir. Ancak Hegel bu farklılaşmış kurumları bizim bugün anladığımız şekilde bir güçler ayrılığı olarak kavramaz. Güçler ayrılığı Hegel'in teorisine taban tabana zıttır. Çünkü Hegel farklılıkların birliğinden hareket etmektedir. Bu anlamda Hegel'e göre güçler ayrılığı fikrini savunanlar mezkur güçlerin her birinin diğerine karşı olan tutumunun kötülüğe karşı direnircesine bir tutum olduğunu söylerler. Oysa devletin güçleri arasındaki ayrılığın amacı birbirlerine karşı direnmek değil, kavramın öz-belirlenimleridir. Bahsedilen anlamdaki güçler ayrılığı devletin parçalanmasına sebep olacaktır (Hegel, 1991, s.221-222). Bu birlik anlayışı çerçevesinde Hegel devleti şu üç alana böler: 1- Evrenseli belirleyip tesis eden Yasama Gücü, 2- Özel alanları ve bireysel çıkarları evrenselin kapsamına sokan Yürütme Gücü/Bürokrasi, 3- Nihai karar iradesi olan nesnel güç yani Hükümdarlık Gücü. Hegel'in krallığı anayasal bir monarşidir ve diğer güçler "hükümdarın şahsında" birlik halinde toplanırlar. Hükümdar konuştuğunda bütün bir devlet konuşuyor demektir. Dolayısıyla Hükümdar devletin hem zirvesi hem de temelidir. Bu ise spekülatif bir gerçeklik değildir. Hegel'e göre devletin anayasal bir krallık biçiminde oluşu modern dünyanın eseridir ve tözsel İdea sonsuz formunu bu devlet biçiminde kazanmıştır (1991, s.222-223). Bizim bunu bu şekilde kabul etmemiz gerekmektedir. Hegel'e devlet veya siyasi anayayı nasıl, ne zaman ve neden ortaya çıkmıştır diye bir soru sordüğümüzde Hegel bu sorunun beyhude bir soru olduğunu söyleyecektir. Çünkü Hegel'e göre siyasi anayayı ne zaman oluştu sorusu, tarihte herhangi bir dönemde siyasi anayayının bulunmuyor olduğu varsayımına dayanır. Oysa siyasi anayayı kendinde ve kendi-için var olan bir şey olarak her ne kadar zaman içerisinde ortaya çıkmış bir şey olsa da bunu "hiç yaratılmamış bir şey olarak görmek esastır." Dolayısıyla siyasi anayayı

kimin kurduğu ve nasıl kurduğu minvalindeki sorular da anlamsızdır. Siyasi anayayı Tanrısaldır, değişmezdir ve yaratılmış şeylerin üzerinde yer almaktadır (Hegel, 1991, s.225). Dolayısıyla Hegel devletin karşısında sivil topluma da özerk bireylere de herhangi bir muhalefet yeteneği kazandırmamaktadır. Bu da onun idealize ettiği devletin fetişleştirilmesini sağlamaktadır (Yetiş, 2013, s.173). Marx, Hegel'in devlete atfettiği bu fetiş karakteri kıyasıya eleştirecektir.

3. Marx – İnsanın Kendisine Yabancılaşması Olarak Devlet

Marx'ta, Hegel'de olduğu gibi bütünlüklü ve sistemsel bir devlet incelemesi bulamayız. Marx, devletin ne olduğunu, nasıl ortaya çıktığını, nasıl kavranması gerektiğini ve ne işe yaradığını genellikle dönemin felsefesiyle ve filozoflarıyla hesaplaştığı ve kendi felsefi konumunu belirlediği yazılarında tartışmıştır. Bu anlamda Marx'ın özellikle Hegel ile hesaplaştığı yazılarından hareketle devleti nasıl kavramsallaştırdığı tartışılacaktır. Bu alt başlıklarda Hegel'in devlet teorisinin yukarıda değinilmeyen toplumsal sınıflar ve devletin kurumları gibi ayrıntıları da Marx'ın eleştirileri bağlamında incelenecektir.

Marx, *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi* adıyla bildiğimiz el yazmalarında bir yandan Hegel'in devlet ile alakalı tespitlerinin hakkını verirken bir yandan da onun spekülatif felsefesini eleştirir. Marx bu yazısında Hegel'in devleti asli öğe, sivil toplumu belirlenen öğe olarak görmesini, toplumsal sınıfları ele alış biçimini ve devletin kurumlarını ele alış biçimini onun spekülatif felsefesinin eleştirisini merkeze oturarak eleştirmiştir. Ancak bazı konularda Hegel'e hakkını teslim de etmiştir. Örneğin Hegel'e hakkını teslim ettiği konulardan birisi devletin kaynağını kitlede bulmasıdır. Hegel devleti aileden ve sivil toplumdan türetir, doğal bir birliktelik olan ailenin ve yapay bir birliktelik olan sivil toplumun içerilip aşılmasından doğru devlet doğmuştur. Bu anlamda devlet yerli yerine oturtulmuş, toplumun içinde konumlandırılmıştır (Uslu, 2022, s.118). Temel sorun Hegel'in devletin kaynağını kitlede görmesine rağmen bir yerden sonra devletin toplumun karşısında bir güç haline getirilip bireyin ve toplumun üzerine çıkartılmasıdır.

3.1 Devletin Kökeni Eleştirisi

Hegel'e göre devlet, aile ve sivil toplum alanlarının karşısında onların üstünde bir erktir. Ailenin ve sivil toplumun yasaları devletin yasalarına bağımlıdır. Ancak devlet aynı zamanda mezkur üstün erk konumunu ailedeki ve sivil toplumdaki bireylerin çıkarlarının birliğinden alır. Devlet, ailenin ve sivil toplumun içkin ereğidir (2013, s.287). Marx, devletin bu şekilde formüle edilisinin “uzlaşmaz bir özdeşlik” olduğunu söyler. Çünkü Marx'a göre Hegel, özel çıkarlardan müteşekkil olan aile ve sivil toplumu evrensel çıkar sistemi olan devlet ile özdeşleştirmiş ve burada somut özgürlüğün var olduğunu iddia etmiştir (2009, s.11). Marx'a göre aile ve sivil toplum aslında devletin varlık koşuludur ve asıl belirleyici olan bunlardır. Ancak Hegel'in ele aldığı biçimiyle bu ilişki tersine çevrilmiştir ve devlet asıl belirleyiciymiş gibi ele alınmıştır (Marx, 2009, s.16). Aile ve sivil toplum devleti var eden şeyler iken Hegel bu alanların gerçek İdea/Devlet tarafından yapıldığını söylemiştir. Dolayısıyla insanların kendilerinin var ettiği bir şey onları var ediyormuşçasına anlatılmıştır. Çünkü Hegel'in ele aldığı biçimiyle aile de sivil toplum da “kendi varoluşlarını kendi tinlerinden başka bir tine borçludurlar” (Marx, 2009, s.17). Marx'a göre bu anlamda

Hegel İdeayı/Devleti özne yapmıştır ve siyasal devletteki farklılıkları İdeanın gelişmesinin bir sonucu olarak görmüştür. Ancak aslında söylenmesi gereken İdeanın, mezkur farklılıklarının gelişiminin bir sonucu olduğudur (2009, s.21). Marx burada aslında Hegel'in şeyleri kendi sistemine uydurmak amacıyla spekülasyonlara başvurmasını eleştirmektedir. Çünkü Marx'a göre Hegel devleti açıklarken de doğayı açıklarken de *Mantık Bilimi*'nde de "Mantıksal İdeayı" bulmaya çalışmaktadır ve bunu yaparken de asıl belirleyicileri belirlenen durumuna sokmaktadır. Bu da doğal olarak bir bilgi yanılısamasıdır. (2009, s.22).

3.2. Toplumsal Sınıflar Eleştirisi

Hegel toplumdaki sınıflardan bahsederken bunu toplumdaki sınıfların somut varlıklarından hareketle değil de kendi sisteminin ve Tinin gelişimi anlatısının gereklerine göre dizayn etmiştir. Hegel toprak sahipleri sınıfı, sanayi sınıfı ve evrensel sınıf olmak üzere üç sınıftan bahseder. Tözsel sınıf veya toprak sahipleri sınıfı gönencini işlediği toprağın doğal ürünlerinde bulur. Burada aile ilişkilerine ve güvene dayanan dolaysız bir törellik vardır. Burada emeğin kazancı doğa süreçlerinin değişken durumuna bağlıdır (2013, s.234). Bu sınıf aile ilişkilerini ve ataerkil bağları korumaya meyillidir ve bu sınıfın başlıca ögesi doğanın kaderine bağlı olduğu için burada birinin çalışkanlığı vs. altgüdümlü öge konumundadır. (Hegel, 2013, s.235). Sanayi sınıfı ise doğa ürünlerini işleyen sınıftır. Bu sınıfa zanaatkarlar, fabrikatörler ve ticaret erbapları dahil edilmiştir. Üçüncü sınıf ise evrensel sınıftır. Bu sınıf toplumun evrensel çıkarlarını üstlenmektedir ve bu nedenle buradakilerin gereksinimleri doğrudan emekten uzak tutulmalı ve devletin ödemesine bağlanmalıdır. Böylece bu sınıf özel çıkarının doyumunu evrensel uğruna sarf ettiği emeğinde bulmuş olur (Hegel, 2013, s.236). Bu anlatı doğaya yakın bir toprak sahipleri sınıfı, doğadan biraz uzaklaşmış olan sanayi sınıfı ve evrenselliği temsil eden evrensel sınıf olmak üzere Hegel'in şematizmi ile birebir uyumludur. Ancak biz burada örneğin ne topraksız köylüyü ne de işçiyi görmekteyiz (Uslu, 2022, s.118). Dolayısıyla Marx'a göre Hegel'in yaptığı şey düşüncenin siyasal belirlenimlerinde somutlaştırılması değil, mevcut somut siyasal belirlenimlerin soyut bir şekilde kavranmasıdır. Yani Hegel devleti açıklamak için felsefi sistemini kullanmamakta, aksine felsefi sistemini kanıtlamak için devleti kullanmaktadır (Marx, 2009, s.29).

3.3. Devletin Kurumları Eleştirisi

Yukarıda Hegel'in devleti hükümdarlık gücü, yürütme gücü ve yasama gücü şeklinde üçe böldüğünden bahsetmiştik. Marx bu üç kurumu da kıyasıya eleştirmiştir. Çünkü Marx'a göre Hegel, devletin kurumlarından bahsederken ilk olarak hükümdara biçtiği yetkilerle aslında İdeayı tek bir bireye indirgemıştır ve onu istencin özeklendiği en yüce benlik konumuna getirmiştir. Buna ek olarak Marx'a göre hükümdar doğumla belirlenen bir şey olması itibarıyla akılsallığın değil, haşmetli bir rastlantısallığın ürünüdür. Hegel'in yürütme gücünü ele alışı ise onun sivil toplumun burjuva bireylerinin özel çıkarı ile devletin evrensel çıkarı arasında yapay bir ayrılık oluşturma çabasına denk düşmektedir. Yasama gücünde yer alan katmanlar meclisi ise toprak sahipleri ve iş sahiplerinden oluşmaktadır. Bu meclisler özel alandan doğru ortaya çıktıkları için tekillikten türemişlerdir ve özel çıkarlara hizmet etmeye meyillidirler. Dolayısıyla Hegel burada sivil toplum ile devlet arasındaki çatışmayı görmüştür. Marx'a

göre bu Hegel'in derin yanını oluşturmaktadır. Ancak Hegel bu çatışmayı ideada birlik olarak kurgulamış ve geçiştirmiştir.

3.3.1. Hükümdarlık Gücü

Hegel'e göre hükümdarlık gücü bütünlüğün tüm uğraklarını kendisinde taşıyan güçtür. Hükümdar konuştuğunda bütün bir devlet konuşmaktadır. Hegel hükümdarı "istencin özeklendiği en yüksek ben" olarak görür. Bu hükümdar aynı zamanda bedensel varoluşa (doğum) sahip olduğu için somut bir var oluşa da sahiptir. Kralın yüceliği de bu iki şeyin birleşmesinden gelir. Çünkü hükümdar hem en yüksek ben'dir hem de doğa tarafından belirlenir. Dolayısıyla burada herhangi bir keyfilik söz konusu değildir. Hegel'e göre devletin birliği ise bahsedilen iki şeyin birliğinden gelmektedir. Hükümdarın doğa tarafından belirlenmesi tahtın etrafındaki hiziplerin yönetimi ele geçirmek uğruna devleti güçsüzleştirmesini de engeller (Marx, 2009, s.54). Ancak Marx'a göre Hegel'in ele aldığı iki uğrağı oluşturan şey "Haşmetli Rastlantısallık"tır. Çünkü en temelde bir kişinin hükümdar olmasını belirleyen şeyin yani doğumun kendisi rastlantısal bir şeydir ve dolayısıyla Marx'a göre Hegel devletin birliğini sağlayan şeyi rastlantısallığa bırakmıştır (2009, s.54). Marx, hükümdarın haşmetli rastlantısallıkla belirlenmesinin dışında Hegel'in hükümdara biçtiği rolü de eleştirmektedir. Marx'a göre Hegel hükümdarın istencini nihai karar statüsüne yükseltmiştir ancak bunu doğrudan ifade etmek yerine "istencin son kararı hükümdardır" demiştir (2009, s.40). Marx'a göre Hegel burada aslında İdeayı tek bir bireye indirgemıştır. Böyle düşünüldüğünde de Hegel hükümdarı devleti oluşturan somutluktan yani halktan bağımsız, halka ihtiyaç duymaksızın tek başına devletin bedene bürünmüş halini temsil eden bir kişiliğe kavuşturmuştur. Oysa Marx'a göre eğer hükümdar halkın birliğinin simgesi olduğu için hükümdar ise hükümdar halk hükümdarlığının temsilcisinden başka bir şey olmamalıydı (2009, s.44). Sonuç olarak Marx'a göre hükümdar ilk olarak doğumla belirlenen bir rastlantısallığın ürünüdür. İkinci olarak ise hükümdarın istenci nihai karar statüsüne yükseltildiği için bütün her şey hükümdarın keyfilğine terk edilmiştir. Ancak Hegel böyle bir eleştiriyi kabul etmez. Hegel'e göre devletin işleyişinin şansa bağlı olduğu, çünkü hükümdarın kötü niyetli veya kötü eğitilmiş olabileceği ve sonuç olarak her şey gelip hükümdarın tikelliğine dayandığı için bunun ussal bir durum olmadığı yollu eleştirilerin hiçbir geçerliliği yoktur. Çünkü tamamlanmış bir örgütlenmede yani Hegel'in bahsettiği devlette önemli olan şey biçimsel bir kararın doruğudur ve hükümdar sadece "evet" diyen bir insandır. Devletin tepesi öyle bir şekilde olmalıdır ki oradaki hükümdarın tikel konumunun hiçbir önemi olmamalıdır. Hükümdarın kendisine gelip dayanan son kararın onaylanması dışındaki diğer tikel kararları ise zaten onun kendisine özgüdür ve önemli değildir. Hükümdarın tikelliğinin ön plana çıktığı durumlarda ise zaten devlet bütünüyle gelişmiş bir devlet değil demektir. Çünkü iyi bir devlette hükümdarlıktaki nesnel yan yasaya aittir (Hegel, 2013, s.326-327). Ancak Hegel'e peki biz tamamlanmamış bir örgütlenmeyi yani iyi olmayan bir devleti eleştirebilir miyiz veya ona karşı çıkabilir miyiz diye sorduğumuzda yine *hayır* cevabını alırız. Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*'nin 274. Paragrafında mevcut devleti ve devletin biçimini *zaten olacağı buydu* mantığı ile ele alır. Bu paragrafta ele alındığı biçimiyle devlet bir yandan "halkın Tini"dir ancak aynı zamanda halkı oluşturan bireylerin tüm yaşantılarını etkileyen temel yasadır. Devlet halkın içinden çıkar ancak halkın üstünde, halkı etkileyen bir güç olarak var olur. Devlet halkın içerisinden çıktığı için

doğal olarak nasıl bir devletin ortaya çıkacağı mevcut halkın bilincine bağlıdır. Hegel'e göre bu anlamda halkın özgürlüğü halkın kendi bilincine bağlıdır ve dolayısıyla da "her millet kendisine elverişli olan, kendisine uygun düşen siyasî anayasaya sahiptir" (1991, s.225). Burada Hegel'in mevcut olanı rasyonelleştirdiğini görürüz. Buradaki anlatı meşhur "edimsel olan reeldir, reel olan edimseldir" cümlesiyle örtüşmektedir. Dolayısıyla bir yerlerde kötü/despot bir devlet varsa biz burada bir anormallik olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü mezkur despot devlet hali hazırda kendisini oluşturan halkın bilincinden doğru ortaya çıkmıştır ve zaten olup olabileceği bu olduğu için de uygundur ve elverişlidir. Biz bu devlete *a priori* bir şekilde başka bir anayasa vermeye kalksak dahi bu çabamız fanteziden başka bir şey değildir (Hegel, 1991, s.225).

3.3.2. Yürütme Gücü

Hegel yürütme gücünü bugün de anladığımızı yakın bir anlamda alınan kararları uygulamak ile görevli bir kurum olarak tarif eder. Yürütme gücü özel'in, evrensel'in kapsamına sokulduğu bir alandır ve kişisel çıkarlar yerine genel çıkara hizmet eder (1991, s.236). Hegel'e göre yürütme gücünün faaliyetleri nesnel ve kendisi-içindedir. Çünkü bu kurumun faaliyetleri açıkça onlardan bağımsız bir şekilde tespit edilmiş kararlara tabiidir. Bu kararlar ise ancak bireyler dolayısıyla yerine getirilebilir. Bu bireyler devletin memuru olmaları nedeniyle bilgileri ve yetenekleri sınanarak göreve gelirler. Dolayısıyla devlet memurluğunun kalıtsal olarak geçmemesi veya örneğin Fransa'da olduğu gibi devlet memurluğunun satın alınabilir bir şey olmaması gerekmektedir. Devlet memurlarının yeteneklerine ve bilgilerine göre göreve getirilmesi böylelikle her yurttaşa da bu sınıfa katılabilme şansı tanımış olur (Hegel, 1991, s.238). Resmi makamlarda çalışan görevlilerin yetkilerini kötüye kullanmamaları için ise bir yandan hiyerarşik denetim diğer yandan ise komün ve korporasyonlara tanınan yetkilerden kaynaklanan aşağıdan denetim olmak üzere iki önlem söz konusudur. Hiyerarşik denetim sayesinde memurlarda üstler astları denetleyecek, komün ve korporasyonların yetkilerinden doğan denetim ise halkın devlete olan güveninin garantörü olacaktır (Hegel, 1991, s.240). Marx, Hegel'in bu mantığını küçük kötülüğün, büyük kötülük tarafından engellenmesi olarak görür. Çünkü Marx'a göre Hegel memurların görevi kötüye kullanmalarını engellemenin bir yolu olarak hiyerarşiyi işaret etmektedir ancak hiyerarşinin kendisine karşı bir korumadan söz etmemektedir (2009, s.79). Marx'a göre Hegel'in çıkış noktasını devletin sahip olduğu kendinde ve kendi-için olan evrensel çıkar ile burjuva sivil toplumunun bencil bireylerinin özel çıkarları arasındaki ayrılık oluşturmaktadır ve onun bürokrasisi de bu ayrılığa dayanmaktadır (2009, s.68). Dolayısıyla her yurttaşın devlet memuru olabilmesi iki düşman kampın askerlerinin kendi kamplarından çıkarak karşı kampa geçebilme özdeşliği olarak anlaşılmaktadır (Marx, 2009, s.76). Buna ek olarak her yurttaşın bürokrasiye katılabilmesi hakkı bürokrasinin halkın karşısında aşkın bir güç olarak var olduğu gerçeğini de değiştirmemektedir. Marx, Hegel'in yürütme gücünü ele alış şeklini devlet yanılısamından siyasal yanılısamaya geçiş olarak görür. Çünkü Marx'a göre bürokratik yapı bir rahipler topluluğunu andırır. Rahiplerin kiliseye bağımlı olması gibi bürokratlar da egemenliğin kendisi olan hükümdara bağımlıdır ve bu nedenle hükümdara bağlı oldukları müddetçe yükselirler. Dolayısıyla bürokratlar hükümdarın keyfi yönetiminin bir parçası olmaktan öteye geçemezler (Erdağı, 2017, s.39).

3.3.3. Yasama Gücü

Yasama gücünü oluşturan Katmanlar Meclisi ise yukarıda bahsedilen toprak sahipleri sınıfından ve iş sahipleri sınıfından oluşmaktadır. Hegel'e göre meclisler "tekillikten", kamu gücünün diğer uğrakları ise "evrensellikten" türemişlerdir. Çünkü meclisler özel alandan doğru ortaya çıkmışlardır ve özel çıkara hizmet etmeye yatkınlardır. Oysa kamu gücünün öteki uğrakları devletten doğru türemişlerdir ve dolayısıyla da genel çıkara hizmet etmeye yatkınlardır (Marx, 2009, s.94). Marx bu nedenle Hegel'in bahsettiği meclislerin herhangi bir anlamı olmadığını, salt biçimsel bir varoluşa sahip olduklarını söylemektedir (2009, s.94). Hegel meclisleri dolayım organı olarak görür. Ona göre meclisler hükümet ile tekil bireyler arasında bir yerdedir ve bu ikisi arasında bağlantı kurarlar (2013, s.326-327). Meclisler ilk olarak krallığın halktan koparak keyfi bir yönetime evrilmesini engellerler. İkinci olarak bireylerin tekil/özel çıkarlarının bütünden kopmasını engellerler. Üçüncü olarak ise halkın bir yığın olarak devlete karşı zor kullanma tehlikesini de bertaraf ederler. Çünkü meclisler hali hazırda halk ile devlet arasında bir ilişki kurduğu için halk devlete karşı zor kullanma yoluna gitmeyecektir (Marx, 2009, s.99). Marx'a göre Hegel'in ele aldığı biçimiyle meclisler bir yandan hükümete karşı halkı temsil ederken diğer yandan hükümete karşı keskin bir karşıtlık oluşturmazlar ve hükümet ile ortaklaşa hareket ederler. Hegel'e göre meclislerin hükümete olan karşıtıkları sadece biçimsel bir karşıtıktır. Bu ikisi arasında gerçek bir karşıtlık olursa devlet çöküş sürecine girmiş demektir (Marx, 2009, s.104). Marx'a göre Hegel, devletin kurumlarının farklılaşmasını aklın bir gerekliliği olarak sunmuş ve bu farklılaşma içerisinde bürokrasiyi, sivil toplumun bencil çıkarlarının karşısına yerleştirerek üstünlük tanımıştır. Bu bağlamda devletin genel çıkarını burjuva sivil toplumun bencil çıkarının üstünde tutarak bu ikisi arasındaki çatışmayı serimlemiştir (Marx, 2009, s.108-109). Ancak Hegel burjuva sınıfından oluşan yasama meclislerine geldiğinde bu sınıf içerisinde herhangi bir ayrışma veya atomlaşmış birey görmemektedir. Yani sivil toplum ile siyasal yaşamı özdeşleştirmeye çalışmaktadır. Marx'a göre Hegel'in burjuva sivil toplumu ile devlet arasında bir çıkar çatışması görmesi onun en derin yanını oluşturmaktadır. Ancak Hegel mezkur çelişkiyi aldatici bir şekilde sivil toplum yaşamı ile siyasal yaşam arasında kurduğu bir geçişlikle çözmektedir ve bu da onun yanlış yanı olmaktadır (2009, s.110). Hegel'in temel yanılığı görünürde var olan çelişkiyi İdeada birlik olarak kavramaktır. Hegel devlet ile burjuva sivil toplumu arasındaki çelişkinin gayet farkındadır ancak bu çelişkiyi devletin birliği bağlamında hasır altı etmektedir (Marx, 2009, s.133). Hegel'in düşüncesinin özünde toplumdaki bölünmüşlüğü ve çelişkileri aşacak tarihsel ve toplumsal koşulların artık gerçekleşmiş olduğu fikri yatar. Felsefenin görevi de mezkur gerçekliğin bilincine varmaktır (Savran, 1988, s.42). Bu anlamda sivil toplumun çelişkileri devletle aşılmaktadır ve özgürlük sağlanmaktadır. Zaten devlet de kendiliğinden kutsal bir şey olduğu için değil özgürlüğün sağlayıcısı olduğu için övülmektedir. Ancak Marx'a göre Hegel devletin tarihsel var oluşunu İdeadan yola çıkarak açıklar ve sonrasında mevcut ampirik gerçeklikleri de İdeanın gelişiminin zorunlu uğrakları olarak görür. Bu anlamda Hegel ampirik gerçekliğe mantıksal bir gereklilik yüklemiştir olur (Savran, 1988, s.42).

Peki tüm bu eleştirilerden sonra Marx'a göre devlet nedir? Neden ortaya çıkmıştır? Ve onu nasıl anlamamız gerekmektedir? Marx da tıpkı Hegel gibi devletin kaynağını kitlede görmektedir ve onu sivil toplumdaki maddi ilişkilerden türetmektedir. Buna karşın Marx'a göre devlet sivil toplumun içerilip aşılması ve bu anlamda evrenselliğin serimlenişi değildir. Aksine devlet sivil toplumun yansımasıdır ve onun korunmasına hizmet etmektedir. Bu anlamda Marx devlete araçsal bir rol atfetmiştir.

3.4. Sivil Toplumun Yansıması Olarak Devlet

Marx, P. V. Anenkov'a yazdığı mektupta politik devletten mevcut toplumun/toplumsal ilişkilerin resmi görüntüsü/yansıması şeklinde bahsetmiştir (2020, s.27). Marx'ın *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı'nın* önsözünde bahsettiği haliyle devlet ve hukuki ilişkiler kendi başlarına veya insan aklının evrimi ile açıklanabilir şeyler değildir. Devletin ve hukuki ilişkilerin kökeni Hegel'in sivil toplum olarak adlandırdığı maddi ilişkilerde yatmaktadır (1979, s.25). Ancak Marx, Hegel'in aksine devleti sivil toplumun aşılması bağlamında, sivil toplumdan ayrı ve onun üstünde bir şey olarak görmez. Marx'a göre kapitalist toplumda emek, sözleşme yoluyla ve özgürlük kisvesi altında satılabilir bir meta haline gelmiştir. Bu sömürü ilişkisinin gerçekleştiği alan (sivil toplum) siyasal alandan ayrıştırıldığında ve siyasal alan sadece devletle ilintili bir şey olarak görüldüğünde toplumdaki eşitsiz ilişkiler görünürlüğüne kaybeder ve devlet ise toplumdan ayrı bir alan olarak gösterilerek fetişleştirilir. Devletin bu şekilde ayrı bir kurum olarak görülmesi onun bir egemenlik ilişkisi biçimi olduğunu da gizler (Acar-Savran, 2013, s.278). Bu nedenle Marx'a göre devletin kökeni sivil toplumda aranmalıdır ve sivil toplumun iç yapısı ise ekonomi politikte aranmalıdır (1979, s.25). Bu anlamda sivil toplumdaki ilişkileri belirleyen şey ise üretimdir. Marx'a göre insan emek dolayısıyla üretim yapıp doğayı dönüştürmesiyle hayvandan ayrılmaktadır. İnsanın üretim yaparak doğayı dönüştürmesi onun kendinin bir dışavurumudur (Bottigelli, 2011, s.47). Emeğin insanın kurucu bir unsuru olarak görülmesi Hegel için de geçerlidir. Hegel'e göre birey kendisini eylem yoluyla edimselliğe koymadan bilemez. Yani insan üretim yapmaktadır ve emek dolayısıyla üretim yaptığı için kendisini bilebilmektedir. Bu dolaysızca ve kendiliğinden bir eylem değildir. Yoksa hayvanlar da örneğin kendilerine yuva yapmak için içgüdüsel olarak doğayı dönüştürürler. Hegel'de bireyin kendisini eylem yoluyla edimselleştirebilmesi bireyin eyleminin amaçlı bir eylem olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla diyebiliriz ki insan bilinçli ve amaçlı bir şekilde emek dolayısıyla doğayı işleyip dönüştürmektedir ve bu onun kurucu bir faaliyetidir (Hegel, 2011, s.251). Emeğin ürünü ise kendi içerisinde "bireyin bütün bir doğasını" taşımaktadır (2011, s.255). Bu anlamda Hegel'de her nesnelleşme insanın kendi kişiliğinin dışsallaşması olduğu için yabancılaşmadır. Ancak Marx nesnelleşme ile yabancılaşmayı birbirinden ayırmıştır. İnsanın kurucu faaliyeti olarak emeğin özüne içkin bir yabancılaşma söz konusu değildir. İş bölümünün veya değişimin olmadığı koşullarda nesnelleşme, insani nesnelleşme olur. Ancak insan emeği tamamen tarihsel ve toplumsal koşullar gereğince yabancılaşma yaşar (Bottigelli, 2011, s.64). Bu yabancılaşmanın ortadan kaldırılması ise zaten gerçek özgürlüğün tesis edilmesi anlamına gelecektir. Özgürlük emeğin özgürleştirilmesi ile mümkündür. Hegel yabancılaşmanın bu özelliğini ıskalamıştır. Örneğin devletin kökeni tabii ki insandadır. Ancak devlet insan etkinliğinin yabancılaşmaya maruz kaldığı koşulların bir ürünüdür. Eğer biz devleti ele alırken onu insanlık tarihi içerisinde oluşan doğal bir şey olarak kavrayıp devleti araştırmaya buradan başlarsak devletin, insanın yabancılaşmış etkinliğinin bir dışavurumu olduğunun üzerinden atlayarak onu verili ve doğal bir şey olarak kavramış oluruz (Bottigelli, 2011, s.66). Oysa Hegel yabancılaşmayı ortadan kaldırmak yerine olumlayarak ona Mutlak Tine ulaşma anlamında bir

temel vermiştir. Marx'ın çözümü ise insanın emeğini yabancılaştıran koşulların değişimiyle ilişkilidir. Bunu mümkün kılacak kesim ise proletaryadır. Marx'a göre özel mülkiyet dünyası zorunlu olarak zenginlik ve yoksulluk üretir. Burjuva da proleter de mülkiyet dünyası içerisinde insani kendine yabancılaşma yaşar. Ancak proletarya bu kendine yabancılaşmada kendi yok oluşunu duyumsarken burjuva sınıfı kendi öz kudretini bulur. Bu anlamda Marx'a göre bu karşıtlık içerisinde mülk sahibi sınıf muhafazakâr bir rol oynarken proleter sınıf yıkıcı bir rol oynamaktadır. Çünkü proleter sınıf kendi insani yabancılaşmasına son verebilmek için mülkiyet düzenini yıkmak durumundadır (2017, s.177-178). Marx'ın bu anlayışı onun devletin özgürleşmesi ile gelen bir özgürlük arayışını da reddetmesine yol açar. Çünkü Marx'a göre politik özgürleşme, insani özgürleşmenin tamamlanmış hali değildir (1997, s.14). Politik özgürleşme insanın eş zamanlı olarak hem sivil toplumun bencil bireyine hem de yurttışa indirgenmesidir. Bu da insanın gerçek özgürleşmesi değildir. "Gerçek, bireysel insan, ne zaman soyut yurttışa kendinde yeniden-soğurup, bireysel insan olarak, günlük yaşamında, özel işinde ve özel durumunda *cinsil-varlık* olursa, ne zaman insan "forces propres"unu toplumsal güçler olarak tanır ve ayırmazsa, işte ancak o zaman insani özgürleşme tamamlanmış demektir (Marx, 1997, s.41-42). Toplumdaki iş bölümünden ve sınıflı toplumsal yapının işleyişinden doğan devlet bir sınıfın diğer sınıfı egemenliği altına almasının bir aracı olarak iş görür. Çünkü zaten bu sınıfsal çelişki tarafından yaratılmıştır. Dolayısıyla devlet içerisinde yürütülen bütün mücadeleler sınıfların birbirleriyle yürüttükleri mücadelelerin aldatici bir biçiminden başka bir şey değildir (Marx, 2017, s.211-212).

Marx, geç dönem yazılarından biri olan *Fransa'da İç Savaş* yazısında felsefi anlayışın (burada örtük olarak Hegel'den bahsetmektedir) devleti "bir tasarımın gerçekleşmesi" veya Tanrının yer yüzündeki gölgesi olarak gördüğünü ve böylelikle de devlete "hurafeci bir saygınlık" addedildiğini söyler. Bu anlayış toplumun kılcallarına kadar nüfuz ettiği ölçüde kök salmıştır. Çünkü Marx'a göre bir toplumun ortak çıkarını ancak devletin gözetebileceği ve toplumdaki ortak işlerin ancak devlet tarafından yapılabileceği inancı küçük yaşlardan beri insanlara empoze edilmektedir. Dolayısıyla bu mistik devlet anlayışı da kökleşmektedir. Bu anlayış insanların verdikleri mücadeleyi de doğal olarak yönden saptırmaktadır. Monarşik bir devlete karşı mücadele edip, anayasal bir monarşi inşa etmek insanlara özgürlük mücadelesi gibi gelir. Ancak aslında Monarşik devlet de anayasal monarşi de egemen sınıfın kendi egemenliğini topluma dayatmasının bir aracıdır. Devletin asli özünün kavranamamasının temel nedeni ise ekonomik olayların hukuki ve siyasi ilişkiler lehine hasır altı edilmesidir. Oysa monarşik devletten cumhuriyetçi devlete geçiş insanlığı Marx'ın tarif ettiği bir özgürlüğe ulaştırmayacaktır (Marx, 2020, s.58-59). Marx'a göre farklı ülkelerin farklı devletleri çeşitli biçim farklılıklarına sahip olmalarına rağmen hepsi burjuva toplumuna dayanmaktadır ve bu açıdan ortaktırlar. Dolayısıyla işçilerin amacı devleti özgürleştirmek olamaz. Özgürlük, devletin üstyapısal konumundan indirilerek topluma bağımlı hale getirilmesi ile mümkündür (2017, s.604-605). Marx'a göre devlet kişilerin iradelerinden bağımsız bir şekilde var olur. Devlet, bireylerin kendi iradelerinden bağımsız bir şekilde içerisinde buldukları ve iş bölümü ile özel mülkiyetin hüküm sürdüğü maddi ilişkilerin bir sonucudur. Bu ilişkiler var olduğu müddetçe de devlet var olacaktır (2017, s.224-225). Bu nedenle bize gerçek özgürlüğü getirecek şey

* Kendi Güçlerini (Türkçe Karşılığı)

devleti var eden maddi koşulların devrimci bir dönüşüm ile yıkılmasıdır. Devrimci bir sınıf olarak proletaryanın, muhafazakâr burjuvazi sınıfına karşı verdiği mücadele zorunlu olarak bir geçiş evresi olarak kavramsallaştırılan proletarya diktatörlüğüne ulaşacaktır (Marx, 2017, s.386). Ancak Marx'a göre proletarya hakim sınıf olur olmaz adeta bir sis bulutunun dağılması gibi sermaye sınıfı dağılmış olmaz. Dolayısıyla proletarya hükümeti ele geçirdiğinde eski toplum düzeni ortadan kalkmış olmayacaktır ve proletarya mezkur sınıf savaşımını sürdürecektir. Proletarya tam anlamıyla zafere ulaştığında toplumun sınıflı yapısını ilga etmiş olacağı için tahakkümü de sona erecektir (Marx, 2017, s.600-601). Bu aşamada artık üretimin toplum tarafından denetlendiği ve emeğin yabancılaştığı koşulların tamamen ortadan kalkmış olduğu komünist topluma geçilmiş olacaktır. Böylece komünist toplumda, kapitalist toplumdaki anlamıyla iş bölümü ve özel mülkiyet de ortadan kalkacaktır ve artık herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre düsturu hakim olacaktır. Ancak herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre anlayışı Hegel için kabul edilemez bir şeydir. Hegel'e göre sivil toplum bir gereksinimler alanıdır ve burada bir şeyin iyersiz olması mutlak bir iyeliksizlik olamaz ve bu nedenle de "bu şey bir şeyin gereksinimine göre iyelik olmalıdır." Ancak gereksinimleri bu şekilde rastlantısal bir yolla karşılayamayız çünkü böyle bir durum bilinçli bireyin doğası ile çelişir. Bilinçli birey evrensellik biçiminde düşünmelidir ve tüm varoluşu için kaygılı olmalıdır. Bu da doğal olarak bir şeyin, kişilere gereksinimlerine göre rastlantısal bir biçimde dağıtılması düşüncesinin kendi kendisi ile bağdaşmadığı anlamına gelir (Hegel, 2011, s.270). Hegel'e göre şeylerin ortaklaşa mülkiyeti üzerine kurulu olan bir toplumda herkese gereksinimi kadar pay düşmesi ilkesi bireyin eşitliğine de aykırıdır. Zira bilincin özü bireylerin eşitliğiyle alakalıdır. Böyle bir toplumdaki diğer ihtimal ise ortak mülkiyetlerin herkese eşit olarak dağıtılmasıdır. Bu durumda da "pay gereksinim ile orantısızdır" (2011, s.270). Hegel'e göre mülkiyet veya mülkiyetsizlik kendinde çelişkili bir şey değildir. Ancak bir şeyin kendinde çelişkili olmaması onun haklı olduğu anlamına gelmez, aksine bir şey haklı olduğu için haklıdır. Bu anlamda Hegel'e göre bir şeyin bir başkasının mülkiyetinde olması temeldir. Dolayısıyla "bunun üzerinde usamlamada bulunmamam, değişik düşünceler, bağıntılar, bakımlar aramamam ve onları kafamdan geçirmemem gerekir." Bunu yaparsam "töresiz bir yola girmiş olurum" (2011, s.274). Aynı şekilde Marx'ın aksine Hegel iş bölümünü de olumlar ve çalışmayı över. Çünkü bireyin emeği iş bölümü yoluyla daha yalın olmaktadır ve böylece çalışanın becerisi de üretimi de artmaktadır (2013, s.231-232). Bu nedenle insanlar yan gelip yatmamalıdır. Çünkü barbarlar tembeldirler ve yan gelip yatarlar (Hegel, 2013, s.231). Dolayısıyla Hegel'de özel mülkiyet, çalışma ve iş bölümü esas bir rol oynarken Marx, iş bölümünü ve özel mülkiyeti toplumun eşitsiz yapısının temeli olarak görüp bunların ortadan kaldırılmasıyla birlikte gelecek bir özgür komünist toplum anlatısı geliştirmiştir. Ancak Marx komünist toplum hakkında konuşurken asla spekülasyon bir gelecek anlatısı geliştirmez. Ona göre komünizm gerçekliğin kendini uydurmak zorunda olduğu bir ideal değildir. Komünizm mevcut toplumsal düzeni ortadan kaldıracak gerçek hareketin ismidir (Marx, 2017, s.214). Buradaki "gerçek" vurgusu önemlidir. Çünkü Marx'a göre bugüne kadarki hiçbir devrim toplumsal yapının faaliyet tarzının kendisini değiştirmemiştir. Değişen sadece iş bölümü olmuştur. Komünist devrimi gerçek hareket yapan şey ise faaliyet tarzının kendisine yönelmektir. Komünist devrimle birlikte bugünkü anlamıyla çalışma ve iş bölümü ortadan kalkacaktır ve toplumun sınıflı yapısına son verilecektir. Komünist devrim insanlığın yabancılaşmasının en köklü biçimini

yaşayan, bütün sefaleti kendisinde somutlaştırmış olan ve toplum içerisinde bir sınıf olarak hiçbir değeri kalmamış olan bir sınıf tarafından yapılacaktır (Marx, 2017, s.220). Tüm insanlığın yabancılaşmasını kendisinde taşıyan bir sınıf olarak tüm insanlığı özgürleştirecektir.

3.5. Devletin Bürokratik Mahiyeti

Buraya kadar anlatılanlara göre diyebiliriz ki ilk olarak Marx, devleti burjuva sınıfının çıkarlarını korumaya programlı bir aygıt olarak görmüştür. İkinci olarak ise devletten doğru gelişen politik özgürleşmeyi asla yeterli bulmamıştır. Ancak buradan hareketle yanlış anlaşılmaya müsait iki şey de önümüzde durmaktadır. İlk olarak Marx devleti sadece burjuva sınıfının basit bir aracı olarak görüp devletin potansiyelini küçümsemekte miydi? Ve ikinci olarak ise siyasal özgürleşme insani özgürleşme getirmeyeceği için Marx işçi sınıfının politik mücadelesini gereksiz mi bulmaktaydı? Bunların ikisine de hayır cevabını vermemiz gerekmektedir. Birinci meseleyle alakalı olarak Marx, *Louis Bonaparté'in 18 Brumaire*'inde Fransa'daki devleti, yürütme gücü yarım milyondan fazla bireyden oluşan memurlar ordusuna sahip dev bir aygıt olarak görmektedir. Marx'ın bürokrasiyi ve bu anlamda memurları kendi çıkarları peşinde koşan ve çıkarları doğrudan doğruya devlete bağımlı olan bir grup olarak tanımladığını hatırladığımızda devlet kendisine bağımlı kıldığı bu yarım milyonluk memur ordusuyla burjuva toplumunu bireylerin özel yaşamlarına varana değin kısıkaç altına almıştır (Marx, 2021, s.76). Bu devlet her yerde olma, her şeyi bilme, hızlı hareket etme ve esneklik kabiliyetine sahip olma anlamında olağanüstü şekilde merkezileşmiştir (2021, s.76). Bu devlet "Fransız toplumunun bedenini bir ağ tabakası gibi saran ve tüm gözeneklerini tıkayan" korkunç ve asalak bir cisimdir (Marx, 2021, s.149).

Marx'ın ele aldığı biçimiyle Fransız burjuvazisi sınıfsal çıkarlarını egemen kılabilmek için kendisinin de söz sahibi olduğu parlamenter gücü ortadan kaldırmak ve bununla bağlantılı olarak da parlamenter gücün karşısında konumlanıp onu etkisiz kılmak amacıyla olan yürütme gücünün egemenliğini karşı konulamaz bir biçimde güçlendirmek durumunda kalmıştır. Marx'a göre Fransa'da burjuvazi kendisini siyasal hiçliğe iten koşulları kendi elleriyle, kendi sınıfsal çıkarları için inşa etmiştir. Burjuvazi kendi sınıfsal çıkarlarını tesis edebilmek için "geçmişte liberal diye övdüklerini şimdi sosyalist diye kötülerken, kendi çıkarının, *kendi kendini yönetme* tehlikesinden kurtulmayı emrettiğinin [...] cüzdanını kurtarması için, tacın ondan alınmasının ve onu koruyacak olan kılıcın aynı zamanda Demokles'in kılıcı olarak kendi kafasının üzerinde asılmasının zorunlu olduğunu[n]..." farkındaydı (Marx, 2016, s.82). Dolayısıyla Marx devletin potansiyelinin gayet farkındadır ve onu sadece basit bir araç olarak görmemektedir. Bu eserde zengin bir sınıf mücadelesine eşlik eden zengin bir siyasal mücadele görmekteyiz. Fransa'da birbirleriyle mücadele eden sınıflar vardır ve bu sınıflar arasında bir denge söz konusudur. Bu aşamada devlet her iki sınıftan da belirli bir özerklik kazanmıştır. Ancak bu durumda dahi devlet kapitalist sınıfın çıkarlarına hizmet etmektedir. Çünkü toplumdaki maddi üretim ilişkilerinde bir değişiklik söz konusu değildir ve burjuvazi ekonomik egemenlik lehine siyasal yönetim gücünden feragat etmiştir (Carnoy, 2015, s.79).

İkinci olarak ise Marx, devleti ideolojinin alanına yerleştirip asıl belirleyici olarak sivil toplumu işaret etse de işçi sınıfının siyasal mücadelesini beyhude bir çaba olarak görmez. Örneğin Marx'a göre işçilerin çalışma saatlerinin kısaltılması amacıyla verdikleri siyasal mücadele toplumsal bilincin toplumsal güce

dönüştürülmesidir ve bu anlamda bir yasanın çıkartılması işçi sınıfının doğası gereği kendisine karşı örgütlenmiş olan bir gücü kendi lehine kullanması demektir (2020, s.123-124).

4. Sonuç

Hegel devleti Özne Tin, Nesnel Tin ve Mutlak Tin olarak ilerleyen Tinin gelişim aşamalarından Nesnel Tin bölümüne yerleştirmiştir. Bu anlamda devlet insanların kendilerinden türeyen ancak onlara dışsallaşmış olan bir kurumdur. Devlet özgeci ilişkilerin hakim olduğu ailenin ve bencil ilişkilerin hakim olduğu sivil toplumun içerilip aşıldığı evrensel uğraktır. Hegel devleti insani ilişkilerden türetmiştir ve bu anlamda devlet tarihsel bir kurumdur. Ancak Hegel'in devlete atfettiği yüceliğe ve evrenselliğe baktığımızda devleti tarih-dışı bir mertebeye yükseltip rasyonalize ettiğini görmekteyiz. Fakat yine de Hegel'in devlet övgüsünün temelinde devletin özgürlüğün sağlayıcısı olması yatmaktadır.

Marx ise devleti sivil toplumun dinamiklerine göre belirlenen ve sivil toplumdaki üretim ilişkilerindeki değişimlere paralel olarak değişmek zorunda olan bir aygıt olarak kavrar. Buna ek olarak Marx'a göre devlet dediğimiz organizma bir sınıfın diğer sınıfı baskı altına alıp sömürmesinin bir aracı olması nedeniyle toplumdaki ilk sınıfsal ayrışma ile birlikte ve bu nedenle yaratılmıştır. Marx asla devleti asli bir unsur olarak görmez ve onu ideolojinin alanına yerleştirir. İnsanlar varlıklarının toplumsal üretimleri esnasında birbirleriyle kendi iradelerine bağlı olmayan birtakım ilişkiler kurarlar ve bu üretim ilişkileri de onların hukuki ve siyasi yaşamlarını koşullandırır (Marx, 1979, s.25). Dolayısıyla devletin toplumdan ayrı ve onun üstünde bir güç olarak kavranması ve devlete belirleyici bir güç atfedilmesi bir yanılsamadır. Devlet her ne kadar "kötülüklerin kaynağını" arayıp çareyi de çeşitli önlemler almakta görse de asla "kötülüğün kaynağını" ortadan kaldıramaz. Çünkü zaten devletin varlık nedeni çözmeye çalıştığı sorunların kendisidir. Dolayısıyla Marx'a göre modern devletin bu acziyetini gidermesinin tek yolu özel yaşamı ortadan kaldırmaktır ve bu da devletin de ortadan kalkması demektir. Çünkü modern devlet ancak sivil toplumun ve özel yaşamın karşıtı olarak var olabilir (Marx, 2020, s.137-138). Dolayısıyla burjuva sivil toplumu ile devlet ve toplumun üyesi olan burjuva ile devletin yurttaşı arasındaki çelişki Hegel'in öne sürdüğü gibi bir yolla çözülemez. Bu çelişki doğası gereği çözümsüz bir çelişkidir (Cornu, 2009, s.231).

Hegel'in yaptığı sivil toplumdaki çelişkileri siyasal toplum lehine ortadan kaldırmak iken Marx çelişkileri mevcut toplumsal ilişkilerin devrimci dönüşümünden hareketle çözmektedir. İnsan emeğinin yabancılaştığı koşullar ortadan kalktığında devlet gizemi de çözülerek ortadan kalkacaktır. Oysa Hegel'e göre devlet özgürlüğün tecelli ettiği bir kurumdur. Bireyler ancak özgürlüğün ta kendisi olan devletin birer yurttaşı olarak özgür olabilirler. Devletin yüceliği de onun özgürlüğü tesis ediyor olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak yine de Hegel'de Nesnel Tin, Tinin gelişiminin son uğrağı değildir. Sanat, Din ve Felsefeden oluşan Mutlak Tin, Nesnel Tin ve dolayısıyla devleti içerip aşan bir aşamaya tekabül

eder. Bu anlamda Tinin gelişim süreci içerisinde devlet, “mükemmel olmayanın, olumsuzluğun, bitmemişliğin ve yanılmanın alanındadır.” (Yalvaç, 2008, s.110)².

Kaynakça

- Acar-Savran, G. (2013). *Sivil Toplum ve Ötesi: Rousseau, Hegel, Marx*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Bottigelli, E. (2011). Sunuş, K. Marx içinde, *1844 Elyazmaları: Ekonomi Politik ve Felsefe*, (s. 13-77) Ankara: Sol Yayınları.
- Carnoy, M (2015). *Devlet ve Siyaset Teorisi*. Ankara: Dipnot Yayınları
- Cornu, A. (2009), “Hegel’in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi,” K Marx içinde, *Hegel’in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*. (s. 210-249) Ankara: Sol Yayınları.
- Erdağı, B. (2017). Marx’ta (ve Engels’te) Hukuk-Devlet İmgesi, T. Yelkenci içinde *Marksist Devlet ve Hukuk Teorisi*, Ankara: Notabene Yayınları.
- Halifeoğlu, M. & Yetiş, M (2013). Gramsci, Sivil Toplum-Devlet İkiliği ve Kuramsal Kökenler. *Mülkiye Dergisi*, 37(1), 164-188.
- Hegel, G. W. F. (1991). *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Hegel, G. W. F. (2011). *Tinin Görüngübilimi*, İstanbul: İdea Yayınevi.
- Hegel, G. W. F. (2013). *Tüze Felsefesi: Anahatlarda Tüze Felsefesi ya da Doğal Hak ve Politik Bilim*. İstanbul: İdea Yayınevi.
- Marx, K. (1979). *Ekonomi Politikinin Eleştirisine Katkı*. Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (1997). *Yahudi Sorunu*. Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (2009). *Hegel’in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*. Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (2017). Kutsal Aile, G. Ateşoğlu içinde, *Hayalet Marx*, (s. 174-197) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Marx, K. (2017). Gotha Programı’nın Eleştirisi, G. Ateşoğlu içinde, *Hayalet Marx*, (s. 604-609) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Marx, K. (2017). 1848-1857 Mektupları, G. Ateşoğlu içinde, *Hayalet Marx*, (s. 385-387) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Marx, K. (2017). Bakunin’in Devlet ve Anarşi’si Üzerine, G. Ateşoğlu içinde, *Hayalet Marx*, (s. 600-603) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Marx, K. (2020). *Devlet ve Hukuk*. R. Serozan içinde, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Marx, K. (2021). *Louis Bonaparte’in 18 Brumaire’i*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Marx, K., Engels, F. (2017). Alman İdeolojisi G. Ateşoğlu içinde, *Hayalet Marx*. (s. 202-232) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ollman, B (2019). *Diyalektiğin Dansı*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Savran, G. (1988). Hegel-Marx ilişkisi ve 1844 Elyazmaları, içinde: *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*. (s. 42-43) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uslu, A (2022). *Siyasal Düşüncelerin Toplumsal Tarihi: Soyut Evrenselciliğe Karşı Eşitlik Talepleri*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Yalvaç, F. (2008). *Hegel’in Uluslararası İlişkiler Kuramı: Dünya Tini, Devlet ve Savaş*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

² Ayrıca bkz. (Hegel, 1991: 280-281).

Yetiş, M (2003). Marx ve Sivil Toplum. *Praksis*, 10, 35-72.